

Щукін О. С.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового права і права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Наньєва М. І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права і права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВДМОВА ЛІКУЮЧОГО ЛІКАРЯ ВІД НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПАЦІЄНТУ В КОНТЕКСТІ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

A HEALTH CARE PROVIDER'S REFUSAL TO TREAT A PATIENT IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO MEDICAL ASSISTANCE

Стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів та відшукування дійового балансу між правами та законними інтересами пацієнтів і лікуючих лікарів – працівників закладів охорони здоров'я на основі чинного медичного та цивільного законодавства України, актуальних наукових праць та аналізу суміжних теоретичних і практичних проблем правозастосування в умовах трагічного сьогодення. Пошук справедливої рівноваги у забезпеченні професійних прав надавачів медичних послуг є критично важливим, виходячи із соціальної значущості сфери охорони здоров'я та забезпечення сталості її розвитку.

В статті здійснене правове дослідження законодавчих засобів забезпечення балансу між правом пацієнтів на доступність медичної допомоги у спосіб вільного обрання лікуючого лікаря та професійним правом лікуючих лікарів на відмову від надання медичної допомоги конкретному пацієнту і юридичний аналіз актуальних законодавчо встановлених умов, за яких лікуючий лікар може відмовити пацієнту у наданні медичної допомоги в контексті загальної необхідності дотримання прав людини, адже чинним законодавством України встановлено дуже обмежений перелік випадків, коли лікуючий лікар може відмовитись від надання пацієнту медичної допомоги та існують численні прогалини у чинному законодавстві застосування правового механізму відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги.

У статті розкриті окремі аспекти поняття права особи на медичну допомогу, як в теоретичному, так і в практичному аспекті, та проблемні питання його практичної реалізації, переважно в контексті можливості обрання пацієнтом свого лікуючого лікаря. Ретельно досліджено право лікуючих лікарів на відмову від надання медичної допомоги, а також умови, за яких така відмова є неможливою. Звернено увагу на застарілість і недосконалість сучасного нормативного врегулювання процедури відмови лікуючих лікарів від надання медичної допомоги у відмінностях та зроблено загальні висновки і надані пропозиції щодо необхідного вдосконалення правового регулювання у сфері відмови лікуючих лікарів від надання медичної допомоги.

Ключові слова: *право людини на медичну допомогу, право пацієнта на вибір лікуючого лікаря, професійні права медичних працівників, відмова лікуючого лікаря від надання медичної допомоги.*

The article is devoted to the study of problematic aspects and finding an effective balance of rights and interests of patients and health care providers based on the current legislation of Ukraine, current scientific works and analysis of related theoretical and practical problems of law enforcement in the conditions of the tragic present. Finding a fair balance in ensuring the professional rights of health care providers is critically important, based on the social significance of the health care sector and ensuring the sustainability of its development.

The article contains a legal investigation of legislators to ensure a balance between the right of patients to access to medical care through the effective treatment of a medical doctor and the professional right of medical doctors to the right of refusal to provide medical assistance for a specific patient and legal analysis of current legislative provisions for which a doctor can refuse a patient in this medical assistance, in the context of the fundamental need to uphold the rights of people, and the strict legislation of Ukraine has established even a limit when a medical doctor can be considered in providing medical assistance to a patient. There are numerous gaps in the official legislation regarding the establishment of the legal mechanism for the refusal of a medical doctor for medical assistance.

The article reveals certain aspects of the concept of a person's right to medical care, both theoretically and practically, and the problematic issues of its practical implementation, mainly in the context of the possibility of the patient to choose his own treating doctor. The right of treating doctors to refuse to provide medical services, as well as the conditions under which such refusal is impossible, has been thoroughly investigated. Attention is drawn to the obsolescence and imperfection of the current legal regulation of the procedure of refusal to provide medical services by treating doctors in differences, and general conclusions and suggestions are made regarding the necessary improvement of legal regulation in the field of refusal to provide medical services by treating doctors.

Key words: *the human right to medical care, the patients' right to choose a health care provider, professional rights of health care providers, refusal to provide medical services by treating doctor.*

Постановка проблеми. Сфера охорони здоров'я є критично важливою для держави і суспільства та вкрай чутливою до правового регулювання. З одного боку, завданням держави є забезпечення основоположних прав людини на життя, здоров'я та права осіб на отримання медичної допомоги. А з іншого боку, також важливим є забезпечення професійних прав осіб, що надають медичну допомогу. У зв'язку з цим забезпечення справедливого балансу прав пацієнтів та надавачів медичних послуг має велике значення і потребує додаткового науково-теоретичного та прикладного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми щодо питання відмови лікаря від лікування пацієнта в контексті права на медичну допомогу досліджувалися у наукових працях таких вітчизняних учених, як: В.М. Безпрозванна, Н.Б. Болотіна, В.О. Галай, З.С. Гладун, Р.Ю. Гревцова, Н.М. Калинюк, Ю.А. Козаченко, О.В. Корнілова, А.Г. Миронов, О.Г. Стрельченко, І.Г. Савка, Р.О. Стефанчук, І.Я. Сенюта, С.Г. Стеценко, З.С. Черненко та інші.

Метою статті є правове дослідження законодавчих засобів забезпечення балансу між правом пацієнтів на доступність медичної допомоги у спосіб вільного обрання лікуючого лікаря та професійним правом лікуючих лікарів на відмову від надання медичної допомоги конкретному пацієнту і юридичний аналіз актуальних законодавчо встановлених умов, за яких лікуючий лікар може відмовити пацієнту у наданні медичної допомоги в контексті загальної необхідності дотримання прав людини.

Виклад основного матеріалу. Статтею 49 Конституції України [1] гарантується право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Право на медичну допомогу також закріплене і у міжнародно-правових стандартах прав людини. Стаття 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [2] передбачає право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. У статті 13 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [3] визначено право людини на соціальну і медичну допомогу та з метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальну і медичну допомогу закріплюються наступні зобов'язання держави: 1) забезпечити, щоб кожна особа, яка опинилась без адекватних ресурсів і не здатна набути такі ресурси шляхом власних зусиль чи з інших джерел, зокрема з фондів соціального забезпечення, змогла б отримати необхідну допомогу на випадок хвороби; 2) забезпечити, щоб така допомога не призвела б до скорочення політичних і соціальних прав осіб, що її отримують; 3) передбачити, щоб кожен міг отримати через відповідні державні та приватні служби таку пораду і особисту допомогу, які необхідні, щоб запобігти, ліквідувати чи полегшити особисту чи сімейну потребу.

Право на медичну допомогу та права пацієнта в Україні регламентовані також наступними основними законодавчими актами: Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року (надалі – «Основи законодавства України про охорону здоров'я») [4], Цивільний кодекс України [5], Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року [6]; Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року [7] тощо та численними відомчими підзаконними актами.

Із врахуванням змісту зазначених вище нормативних джерел, у сучасних вітчизняних теоретичних дослідженнях право людини на

медичну допомогу визначають як закріплену у законодавстві та гарантовану державою можливість кожної людини отримувати у закладі охорони здоров'я чи лікаря приватної практики, які здійснюють професійну діяльність відповідно до чинного законодавства, комплекс заходів, які спрямовані на профілактику, діагностику, лікування і реабілітацію, з метою збереження, зміцнення, розвитку та, у разі порушення, відновлення максимально досяжного рівня фізичного й психічного стану людського організму [8, с. 282].

Отже, право на медичну допомогу в розрізі даного дослідження включає в себе невід'ємне право особи у статусі пацієнта отримувати медичну допомогу у лікаря чи в закладі охорони здоров'я за її формально вільним вибором. Інакше кажучи, за загальним правилом, саме пацієнт є особою, що має вирішальні можливості визначати заклад охорони здоров'я, де буде отримувати медичну допомогу, та свого лікуючого лікаря та вимагати збереження особи лікуючого лікаря на весь час отримання ним медичної допомоги.

Вищезазначене знайшло своє відображення у формулюванні норми статті 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я, згідно з якою лікуючий лікар обирається пацієнтом або призначається йому в установленому цими Основами законодавства України про охорону здоров'я порядку.

При цьому, на нашу думку, право пацієнта обирати лікуючого лікаря не є необмеженим, і в певних випадках воно підлягає обмеженню як за об'єктивними (відсутність у закладу охорони здоров'я необхідного медичного обладнання тощо), так і за суб'єктивними критеріями (відсутність у лікуючого лікаря кваліфікації, необхідної для надання певної медичної допомоги тощо).

Савка І.Г. та Калинюк Н.М. виділяють такі комплексні спеціальні права медичних працівників як право на заняття медичною діяльністю відповідно до спеціальності та кваліфікації та право на відмову від подальшого ведення пацієнта [9, с. 64]. Наведені права медичних працівників вступають у взаємодію з правом пацієнта обирати лікуючого лікаря, обмежуючи його певним чином. У даному контексті нормативні межі права пацієнта на обрання

надавача медичних послуг є певною гарантією професійної безпеки медичних працівників.

Згідно з чинним законодавством України пацієнт має право самостійно обирати лікаря первинної медичної допомоги, без будь-якого погодження з останнім, за виключенням єдиного випадку, коли такого лікуючого лікаря вже обрали пацієнти у кількості, що дорівнює або перевищує встановлену законодавством оптимальну кількість. В останньому випадку, згідно з Порядком вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 березня 2018 року № 503, обрання сімейного лікаря здійснюється за погодженням із закладом охорони здоров'я [10].

У випадках отримання спеціалізованої медичної допомоги лікуючий лікар призначається керівником закладу охорони здоров'я, де надається медична допомога, або уповноважена ним на прийняття відповідних рішень особа (ст. 35-2 Основ законодавства України про охорону здоров'я) за приписами, встановленими Порядком визначення лікуючого лікаря з надання спеціалізованої медичної допомоги, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України 23 грудня 2022 року № 2334 [11].

Якщо фінансування надання медичної допомоги здійснюється за програмою медичних гарантій на виконання Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», вважаємо, що відповідний договір про медичне обслуговування населення має усі сутнісні ознаки публічного договору на користь третьої особи (ст. 633 Цивільного кодексу України) та заклад охорони здоров'я фактично не має права невмотивовано відмовити у наданні відповідного виду медичної допомоги особі, що у порядку, визначеному чинним законодавством України, звернулася по медичну допомогу.

У договорах надання медичних послуг, що фінансуються за рахунок приватних коштів, реалізація особою прав на вибір лікуючого лікаря та закладу охорони здоров'я вже безпосередньо залежить від права закладу охорони здоров'я на свободу договору про надання медичних послуг, що виявляється, зокрема, у встановленні певних умов надання медич-

ної допомоги – вартості, місця, часу надання, правил, яких має дотримуватись отримувач послуг (пацієнт) тощо. Своєю чергою, отримувач медичної допомоги та платник вартості медичної допомоги (у випадку якщо договір про надання медичних послуг є тристороннім) мають погодитись на такі умови, в іншому випадку надавач медичної допомоги може відмовитися розпочати надання медичної допомоги, якої потребує пацієнт.

Отже, первісно, необхідно розрізнити право надавача медичних послуг не вступати у правовідносини з надання медичної допомоги із пацієнтом та право лікуючого лікаря та закладу охорони здоров'я припинити вже триваючі відносини з надання медичної допомоги із конкретним пацієнтом.

Також є доцільним розрізнити відмову лікуючого лікаря від надання медичної допомоги та інші підстави припинення надання медичної допомоги за ініціативою надавача медичної допомоги (лікуючого лікаря або закладу охорони здоров'я):

- виявлення лікуючим лікарем недостатньої фахової компетентності для подальшого надання медичної допомоги;
- припинення трудових відносин між закладом охорони здоров'я та лікуючим лікарем.

Більш детально зазначимо, що діюче трудове законодавство України не встановлює будь-яких обмежень прав медичних працівників на свободу праці та припинення трудових відносин за власним бажанням, як кореляцію дотримання прав пацієнтів на належну медичну допомогу. Більше того, встановлений двотижневий термін попередження про майбутнє звільнення медичного працівника за власним бажанням фактично нівельований ст. 4 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 05 березня 2023 року [12] та зберігає відповідний обов'язок лише для медичних працівників, які примусово залучені до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану (орієнтовний перелік таких робіт зазначений у додатку до Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2021 року № 753) [13] або працюють у закладах охорони здоров'я – об'єктах критичної інфра-

структури загальнодержавного або місцевого значення.

На нашу думку, діючі трудові права медичних працівників на припинення трудових відносин із закладами охорони здоров'я не можуть бути обмежені задля забезпечення прав пацієнтів. Проте вважаємо, що нормативно доцільно запровадити наступні особливості звільнення медичних працівників у статусі лікуючих лікарів: після подання медичним працівником заяви про звільнення за власним бажанням не призначати йому нових пацієнтів (не надавати статус лікуючого лікаря); за відсутності істотних підстав, що унеможливають продовження лікуючим лікарем роботи у закладі охорони здоров'я, звільненню лікуючих лікарів має передувати, за можливості, завершення усіх планових операцій; припинення дії договору про надання медичних послуг з підстав, що не є пов'язаними з винною поведінкою пацієнта.

Такі підстави мають бути передбачені безпосередньо у договорі надання медичних послуг (наприклад, довготривалі обставини непереборної сили) або впливати зі змісту чинного цивільного законодавства України (наприклад, розірвання договору надання медичних послуг за підставами ст. 652 Цивільного кодексу України – істотна зміна обставин через непередбачувану завчасно втрату закладом охорони здоров'я ресурсних можливостей для забезпечення надання необхідної медичної допомоги пацієнтові). При такому припиненні надання медичної допомоги слід враховувати гарантії, що надаються пацієнтам, як споживачам медичних послуг згідно ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів», зокрема в частині недійсності таких умов договорів про надання медичних послуг, як права закладу охорони здоров'я розірвати договір із пацієнтом на власний розсуд, якщо пацієнтові таке право не надається.

Настання зазначених вище обставин не є відмовою від надання медичної допомоги, оскільки не є заходом негативного впливу на деструктивну громадську поведінку пацієнта при наданні йому медичної допомоги, але має створювати тотожні правові наслідки для пацієнта. Через що вважаємо, що загальні умови дотримання прав пацієнтів при відмові від надання їм медичної допомоги мають бути враховані й у випадках, зазначених вище.

Варто підкреслити, що право лікуючого лікаря на відмову від надання медичної допомоги є важливим професійним правом таких медичних працівників та ґрунтовною складовою належних умов їхньої професійної діяльності та дозволяє закладу охорони здоров'я, де працює такий лікуючий лікар, і системі охорони здоров'я України загалом економити значні часові, людські та інші ресурси та зосереджуватися на наданні медичної допомоги, результативність якої буде передбачено вищою.

Основним нормативним регулятором процедури відмови лікуючого лікаря від медичної допомоги є положення ч. 4 ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я, якими встановлено, що лікар має право відмовитися від подальшого ведення пацієнта, якщо останній не виконує медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я, за умови, що це не загрожуватиме життю пацієнта і здоров'ю населення.

Отже, чинне законодавство України передбачає всього два нормативні випадки, коли лікар може відмовитися від надання медичної допомоги після початку їх надання: 1) пацієнт не виконує медичні приписи лікаря, тобто фактично перешкоджає, ускладнює або унеможливує надання лікарем медичної допомоги, що відстрочує або взагалі робить неможливим досягнення мети такої допомоги – відновлення, а за неможливості, покращення здоров'я пацієнта; 2) пацієнт не виконує правила внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я, чим перешкоджає чи створює перепони нормальній діяльності такого закладу, що може призвести до погіршення якості надаваної медичної допомоги іншим пацієнтам чи завдати іншої шкоди закладу охорони здоров'я (надалі разом – «порушення»).

Потрібно відзначити, що зазначене вище правове врегулювання не є досконалим, що фактично унеможливує реалізацію лікуючими лікарями наданого їм права на відмову від надання медичної допомоги пацієнту. З наявністю проблем у правовому регулюванні права лікуючого лікаря на відмову від пацієнта погоджуються й інші дослідники. Білецька Г.А., наприклад, вказує на очевидний дисбаланс прав лікарів та пацієнтів на користь останніх

та надмірну вузькість переліку встановлених законом підстав, коли лікуючий лікар має право на відмову від подальшого лікування пацієнта [14, с. 12].

Незважаючи на те, що у ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я при визначенні категорії медичних працівників, які мають право на відмову від надання медичної допомоги, переважно використовується термін «лікар», виходячи з назви та системного аналізу змісту ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я вважаємо, що правом на відмову від надання медичної допомоги наділені тільки медичні працівники, котрі мають статус саме лікуючого лікаря щодо пацієнта, який вчиняє порушення. Інші медичні працівники, що залучені лікуючим лікарем для надання окремих медичних послуг не мають право відмовитись від надання таких послуг та зобов'язані негайно повідомляти лікуючого лікаря про усі порушення вчинені пацієнтом. За необхідністю лікуючий лікар може замінити такого окремого медичного працівника для надання окремої медичної послуги у межах визначеного лікуючим лікарем змісту медичної допомоги, залишаючись відповідальним перед пацієнтом за весь процес надання медичної допомоги.

У ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я безпідставно не враховується існування лікарів, які провадять медичну діяльність у статусі фізичних осіб – підприємців, без наявності трудових відносин із відповідним закладом охорони здоров'я. Такі лікарі теж мають право встановлювати локальні правила поведінки у місцях здійснення ними своєї професійної діяльності. Разом з тим, Основи законодавства України про охорону здоров'я певним чином дискримінують їх, не передбачаючи, що порушення пацієнтом таких правил матиме наслідком припинення надання йому медичної допомоги і з боку лікуючого лікаря – фізичної особи підприємця.

У ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я встановленні обмеження, коли лікуючий лікар не може, навіть за наявності явних порушень, відмовитись від подальшого надання медичної допомоги пацієнту – коли це може призвести до загрози життю пацієнта або здоров'ю населення.

Розглядаючи перший із зазначених вище критеріїв, не можна не звернути увагу на його нечіткість та абстрактність. Так, доволі багато хвороб, що не становлять безпосередню нагальну загрозу життю пацієнта, за відсутності лікування з часом можуть призвести до стану, який вже буде створювати реальну загрозу життю. За таких обставин, на лікуючого лікаря покладатися тягар прийняття складного рішення із врахуванням значної кількості факторів, що перебувають поза його контролем, у тому числі, наприклад, чи звернеться пацієнт до іншого лікуючого лікаря або закладу охорони здоров'я за отриманням медичної допомоги. З метою уникнення незаконної відмови у наданні медичної допомоги, що навіть у певних випадках може мати наслідком кримінальну відповідальність, лікарям доводиться бути занадто обачними, і за наявності будь-яких ризиків схилитися на сторону неможливості відмови. При цьому у подальшому фактичною потерпілою стороною за таких обставин будуть обидва суб'єкти надання медичної допомоги, оскільки подальше лікування пацієнта буде носити суто формальний і незацікавлений у результатах надання медичної допомоги характер.

Другим критерієм, що дозволяє лікуючому лікарю відмовитись від надання медичної допомоги, є відсутність ризиків для здоров'я населення. Це також вельми нечіткий та абстрактний критерій. Припускаємо, що у такому випадку лікуючим лікарям переважно слід керуватися Переліком особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб (ст. 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року), затвердженим Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 липня 1995 року № 133 [15], хоча й такий Перелік не може вважатися вичерпним у розумінні ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я.

Видається, що врегулювання на законодавчому рівні процедури прийняття рішення про відмову від подальшого надання медичної допомоги із визначення чітких критеріїв наявності загрози життю пацієнта та здоров'ю населення є необхідним з метою захисту професійних прав лікарів. При цьому, таке регулювання

може носити як жорсткий характер (встановлений порядок), так і м'який (рекомендації) або комбінований.

Припускаємо, що обов'язковими передумовами прийняття рішення лікуючого лікаря про відмову від надання медичної допомоги є наступні фактичні обставини:

- пацієнт особисто або через законних представників має бути попередньо належним чином (повністю вільно та із детальним та на зрозумілому для пацієнта інтелектуальному та мовному рівні) і у належній формі (письмово під особистий підпис) ознайомлений з основними медичними приписами яких він має дотримуватися у процесі надання медичної допомоги;

- усі порушення з боку пацієнта мають бути належним чином зафіксовані лікуючим лікарем у медичній документації (форма первинної облікової документації № 003/о «Медична карта стаціонарного хворого № ___» та інші);

- порушення мають носити систематичний (два та більше разів протягом періоду надання медичної допомоги) або одноразово навмисно грубий (вживання алкогольних та наркотичних засобів і т.і.) характер;

- особисте стійке розуміння лікуючого лікаря, що він невідмовно втратив контроль над наданням медичної допомоги пацієнту після вчинення ним порушення та особисту зацікавленість у результативному наданні медичної допомоги.

В частині фіксування порушень, скоєних пацієнтом, не можна не відзначити і альтернативні пропозиції щодо форми такого фіксування. Наприклад, О. Бабич пропонує складати акт за підписом двох свідків про факт порушень [16, с. 39]. Разом з тим, на наше переконання, доцільніше все ж таки вказувати інформацію про порушення саме у медичній документації, оскільки дана інформація безпосередньо стосується процесу лікування пацієнта.

Пропонуємо нормативно (на рівні відомчого підзаконного акту) врегулювати наступну загальну за стадіями для усіх видів медичної допомоги процедуру відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги пацієнтові:

- отримання лікуючим лікарем письмових пояснень від пацієнта, що вчинив порушення про причини та обставини порушень. Можливо

документування відмови пацієнта від надання таких пояснень згідно ст. 63 Конституції України або з інших підстав;

- узгодження лікуючим лікарем із медичним директором закладу охорони здоров'я відмови від надання медичної допомоги пацієнту, що вчинив порушення;

- письмове інформування лікуючим лікарем пацієнта про відмову від продовження надання йому медичної допомоги, що обов'язково має містити розширену за змістом медичну інформацію про ризики для життя та здоров'я пацієнта при подальшому ухиленні від дотримання медичних приписів та про права пацієнта на заміну лікуючого лікаря;

- призначення медичним директором закладу охорони здоров'я пацієнту нового лікуючого лікаря при наданні спеціалізованої медичної допомоги або пропонування пацієнтові іншого лікуючого лікаря (сімейного лікаря) при наданні первинної медичної допомоги;

- передача медичної документації між медичними працівниками та знайомство пацієнта з новим лікуючим лікарем у формі спільної співбесіди усіх учасників надання медичної допомоги.

Вважаємо, що при заміні лікуючого лікаря процес надання медичної допомоги пацієнтові має оновлюватися із дотриманням принципу безперервності надання такої допомоги закладом охорони здоров'я. При цьому новий лікуючий лікар пацієнта має у стислі терміни однозначно висловити свою власну професійну позицію щодо усіх медичних призначень попереднього лікуючого лікаря (та у випадку їх погодження у подальшому безумовно ставитися до них як до власних) або скорегувати та узгодити їх із пацієнтом.

Вочевидь, вважаємо, що пацієнт, який вчинив порушення, не може вимагати залишення у процесі надання йому медичної допомоги поточного лікуючого лікаря, та відповідне право пацієнта на вибір лікуючого лікаря у такому випадку може бути обмежене. Тотожне обмеження має діяти й при зверненні пацієнта по медичну допомогу до закладу охорони здоров'я, де працює медичний працівник, який раніше у статусі лікуючого лікаря вже відмовлявся від надання медичної допомоги такому пацієнтові. У такому випадку повторне призна-

чення такому пацієнтові лікуючого лікаря має відбуватися за згодою останнього.

Також, на нашу думку, необхідно законодавчо встановити загальну заборону щодо відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги неповнолітнім пацієнтам. Припускаємо, що у цьому випадку є найбільш вірогідний подальший істотний ризик життю та здоров'ю такої категорії пацієнтів, більшість правопорушень якими вчиняється через незрілість особистості та можуть бути ефективно усунені через реалізовані за участю лікуючого лікаря та психологів закладу охорони здоров'я виховні заходи.

Пропонуємо нормотворчим органам розглянути можливість нормативного врегулювання такої підстави відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги, як виникнення у лікаря етичних особистих критичних заперечень щодо подальшого надання медичної допомоги. У даному контексті можна за аналогією застосувати загальноприйняті у фахових суспільствах правила припинення договірних відносин між надавачем та отримувачем професійних послуг, що будуються на довірчому характері, зокрема як це відбувається при виконанні адвокатами своїх професійних обов'язків. Припускаємо, що розуміння лікуючим лікарем, що отримання пацієнтом медичної допомоги ставить за реальну мету лише приховування злочину або досягнення іншої явної протиправної мети; вчинення пацієнтом дій, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію лікуючого лікаря можуть бути об'єктивними достатніми і, головне, справедливими підставами для відмови від надання медичної допомоги.

Цікавим є питання, чи можуть органи управління закладу охорони здоров'я впливати на рішення своїх найманих працівників – лікуючих лікарів щодо відмови останніх від надання медичної допомоги пацієнту, що вчинив порушення.

За сталою етико-медичною практикою та положеннями ст. 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я лікуючі лікарі є повністю автономними при прийнятті усіх рішень, що стосуються процесу надання медичної допомоги. Навпаки, органи управління закладами охорони здоров'я зобов'язані

у межах наявних матеріальних ресурсів сприяти своїм найманим працівникам – лікуючим лікарям у належному наданні медичної допомоги. Проте враховуючи негативні правові наслідки, що можуть виникнути в результаті необґрунтованої відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги, вважаємо, що такі дії лікуючого лікаря мають бути узгоджені з медичним директором закладу охорони здоров'я. У подальшому, як правило, для вирішення можливих суперечок між лікуючими лікарями та адміністрацією закладу охорони здоров'я питання узгодження відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги можуть розглядатися етичними комітетами закладів охорони здоров'я. На створенні останніх (або інших органів громадського контролю за дотриманням прав пацієнтів та медичних працівників при наданні медичної допомоги з подібних функціями) системно наголошують вітчизняні науковці [17, с. 235]. У окремих випадках, коли об'єктивно є неможлива заміна лікуючого лікаря або лікуючий лікар та пацієнт не можуть узгодити певні аспекти подальшого лікування, що зупиняє надання медичної допомоги, то доцільним є використання процедури медіації для вирішення виниклих між лікуючим лікарем та пацієнтом суперечок.

Виходячи з особистої забарвленості процесу надання медичної допомоги (його пряму залежність від лікаря, що надає медичну допомогу), вважаємо, що примус конкретної особи – лікуючого лікаря до продовження надання медичної допомоги з боку пацієнта є неможливим, і єдиним дієвим цивільно-правовим способом захисту порушених прав на належне надання медичної допомоги з боку пацієнта є виключно стягнення матеріальних і нематеріальних збитків, що були спричинені протиправною відмовою лікуючого лікаря від надання медичної допомоги. Як зазначає І.Я. Сенюта, ненадання медичної допомоги пацієнтові може бути класифіковане як протиправна бездіяльність, при цьому слід погодитись із вченим, що крім наявності такої протиправної поведінки лікуючого лікаря для притягнення останнього до відпові-

дальності необхідна наявність і інших складових правопорушення, а саме наявності заподіяної шкоди, наявності причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою, наявності вини заподіювача шкоди [18, с. 366–368]. При цьому згідно зі ст. 1172 Цивільного кодексу України вимоги зазначеного вище мають бути спрямовані до безпосереднього надавача медичної допомоги – закладу охорони здоров'я. У випадку задоволення таких вимог заклад охорони здоров'я може заявити у межах сплачених сум регресні вимоги до свого найманого працівника. Як видається, у такому випадку матеріальна відповідальність медичного працівника має бути обмеженою згідно зі ст. 132 Кодексу законів про працю України [19]. У протилежному випадку це буде надмірним тягарем для лікуючих лікарів при прийнятті ними рішень у процесі надання медичної допомоги.

Відтак, доцільним було б прийняття нормативно-правових положень, які б врегульовували на загальному рівні основи взаємовідносин лікаря (закладу охорони здоров'я) та пацієнта, який, поміж іншого, захищав би професійні права лікарів та розширював би перелік випадків, коли лікар може відмовитись від надання медичної допомоги, виходячи із етичних стандартів та стандартів фахової практики у даній сфері.

Висновки. Резюмуючи викладене вище, слід зазначити, що чинним законодавством України встановлено дуже обмежений перелік випадків, коли лікуючий лікар може відмовитись від надання пацієнту медичної допомоги. При цьому, через прогалини у чинному законодавстві застосування правового механізму відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги фактично не використовується. З метою захисту професійних прав лікуючих лікарів необхідне в цілому нормативне розширення підстав відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги, виходячи із актуальних етичних стандартів та стандартів фахової практики у даній сфері, та детальне врегулювання процедури відмови лікуючого лікаря від надання медичної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
5. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
6. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017р. № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
7. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
8. Сенюта І.Я. Право людини на медичну допомогу: деякі теоретико-практичні аспекти. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): *матеріали 2-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Львів, 2008. С. 277–283.
9. Савка І. Г., Калинюк Н. М. Про права медичних працівників під час надання медичної допомоги в контексті реформування системи охорони здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2019. № 1 (79). С. 62–67.
10. Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.12.2022р. № 2334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0347-18#Text>.
11. Про затвердження Порядку визначення лікуючого лікаря з надання спеціалізованої медичної допомоги: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.12.2022р. № 2334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0235-23#Text>.
12. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 05.03.2022р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
13. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011р. № 753.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>.
14. Білецька Г.А. Питання правової можливості відмови лікаря від пацієнта. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15004/1/Bilecka_27-29.pdf.
15. Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.07.1995р. № 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133282-95#Text>.
16. Бабич О. Право лікаря на відмову від лікування пацієнта. *Сучасна ортодонція*. 2014, № 01(35). С. 39.
17. Литвин Н.А., Мацелюх І.А., Артеменко О.В. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав медичних працівників в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. С. 230–235.
18. Сенюта І.Я. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики : монографія. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 640 с.
19. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.